

ЯКБИ КОРОНАВІРУСНА НАВАЛА НЕ СТАЛАСЯ, ЇЇ ТРЕБА БУЛО Б ВИГАДАТИ

В.М. Локтев, академік НАН України

Мабуть, назва здивує пересічного читача, але вона є прямим наслідком багаторічного волання українських вчених і їхніх незліченних звернень до вищого керівництва країни: «Врятуйте українську науку!». Реакції – жодної, навіть навпаки, її бюджети фактично щороку зменшувались, досягши ганебної для нормальної держави цифри 0.16% ВВП, в той час як у будь-якій європейській державі, до яких належить й Україна, вона мінімум на порядок вища.

А тепер ми переживаємо дивні часи – в момент, коли країна опинилась у реальній небезпеці, медійними зірками стали епідеміологи, вірусологи, мікробіологи, прогнозисти, що вміють строгими математичними методами розраховувати і передбачати розвиток у часі і просторі різних, враховуючи небажані, подій. Щодня з екранів ТБ чуєш, а в соціальних мережах читаєш про єдину надію – надію на *вчених*, які мають розробити вакцину від нового вірусу, а суспільство начебто схаменулося і прозріло, що ніхто інший, крім них, на це неспроможний принципово.

Навіть тепер, коли для всіх несподівано стало дивним, що НАН України не *«виробляє стоси нікому не потрібного паперу»*, як колись недружелюбно про нас висловився тодішній прем'єр А.П. Яценюк, а живе і працює. Більше того, один з її інститутів – профільний щодо епідемій Інститут молекулярної біології і генетики – розробив і вміє *самостійно* робити тести для виявлення носіїв коронавірусної інфекції, але наш рідний уряд із завзятістю, достойною значно кращого застосування, щоденно з Китаю завозить тести, яким наші не тільки нічим не поступаються, а, за свідцтвами багатьох експертів, мають переваги і майже вдвічі дешевші. Тому мимохіть спадає на думку відомий вислів Наполеона щодо армій, вже дотепно перефразований під сьогодення: *не годуєш своїх вчених – будеш годувати китайських*. Так, співробітники інституту не можуть у необхідній кількості розгорнути виробництво, але, здається, задача саме Кабінету Міністрів зробити це, а не гатити чималі кошти в імпорتنі вироби. І тим більше не гоже уряду в такій ситуації знімати з академії не такі вже й великі кошти у 300 млн. грн, що йдуть на забезпечення її найкращих вчених, які без фінансової підтримки будуть вимушені припинити інші важливі, не виключено подібні до коронавірусних, дослідження.

А якщо на питання глянути з боку, то коронавірусна пандемія яскраво продемонструвала, що країна, яка прагне розвиватися, створюючи високотехнологічні виробництва, має насамперед опікуватися і підтримувати *свою* – це слово ключове! – фундаментальну науку. Остання дійсно поглинає кошти, але при цьому вона ж їх з великими відсотками повертає. Це може статися не надто скоро, але зиск є завжди: згадаймо електрику, певний період нікому не потрібну ядерну фізику, на якій зросли ядерна енергетика і ядерна зброя, лазери, космос, генетику, що останні роки переживає справжній бум через безпосередній вплив на медицину, але, на жаль, не нашу і не у нас.

Прикладів багато, але й цих, гадаю, досить, щоб зрозуміти, що без науки та її носіїв – вчених – країна жити не може. Ні, може, проте в сильну і авторитетну ніколи не

перетвориться. Це принциповий момент: наука, яку у нас правдами і неправдами хочуть вважати або виробничою сферою, або сферою обслуговування(!), є категорією дуже повільною, впливати на неї і небезпечно – можна легко зруйнувати, і безглуздо, бо вона не працює за наказами. А вони не припиняються, починаючи з перших років незалежності, коли нове керівництво, яке отримало повний карт-бланш, було чомусь спантеличене, коли з'ясувало, що наука не дає миттєвої віддачі, а отже, навіть її фінансувати. Воно й не робило цього під різними приводами – важкі часи, не в пріоритеті, є й важливіші проблеми тощо, і перейшло на залишковий принцип її фінансування, який поступово став нормою. А чекати, поки той чи інший результат визріє у щось корисно-потрібне, ніхто не хотів. В таких умовах наука замість здобутку знань, стала виробляти інформаційний шум, оскільки від неї вимагалось не стільки пред'явити результат, скільки здати звіти, довідки, списки публікацій, де, на жаль, переважно враховувалася не якість, а кількість.

На цьому тлі з'явилося багато охочих реформувати науку, на що націлювалися і державні органи, і громадські організації, і окремі так звані ентузіасти. Звісно, реформування науково-освітньої сфери назріло, але мені особисто кидається у вічі, що реформаторів, звідки б вони не були, рухали не ідеї або слушні питання типу, чого, врешті-решт, ми хочемо від науки або як вона має взаємодіяти з майже повністю приватизованою промисловістю, а інтереси, які могли бути і щирими, і нещирими, тобто корисливими або груповими (клановими або корпоративними). Проте, ніхто не представив так звану дорожню карту реформування, де б не тільки були чітко виписані інтереси держави, економіки і науки, а й наголошувалася кінцева мета та засоби її досягнення.

Закінчуючи, хочу ще раз звернути увагу і президента В.О. Зеленського, і уряду, і народних депутатів, які душею і серцем кинулися рятувати Україну від важкого лиха, викликаного пандемією, що на порятунок очікують і тисячі сумлінних і відданих своїй справі освічених людей – українських вчених, без яких, як ми всі переконалися, вийти з майже трагічної ситуації не вдається. Завдяки їм ми обов'язково її подолаємо, але вже тепер треба про них подбати не тільки тимчасовим – під час форс-мажору – підвищенням їхньої зарплати, а більш фундаментально і довгостроково, почавши хоча б зі збереження так званої програми 1230, яка опинилась під загрозою припинення. Сподіваюся, що здоровий глузд переможе і гроші на неї залишаться у бюджеті.

Тільки при такому дбайливому підході можна буде сподіватися і на відродження науки і освіти в Україні, хоча кожному, хто не перестає думати про майбутнє нашої країни, очевидно, що після завершення коронавірусної епопеї неминучим є повний перегляд всіх базових документів – законів і підзаконних актів, розпоряджень, статутів, що регулюють науково-освітній сектор нашої держави, а також діяльність її найвищої наукової інституції – НАН України. Серед найважливіших я бачу формулювання її цільової функції, від якої залежатиме все інше, насамперед створення на базі фундаментальних результатів високих сучасних технологій і побудову шанованої світом процвітаючої країни.